

Η πολιτική οικονομία της ΕΕ: Ένα ιμπεριαλιστικό εγχείρημα σε κρίση

γράφει ο ΣΤΑΥΡΟΣ ΜΑΥΡΟΥΔΕΑΣ*

Το κείμενο αυτό εξετάζει την πολιτική οικονομία της ΕΕ και τη θέση του μαρξισμού σε σχέση με αυτήν, καθώς και τα πολιτικά παρεπόμενά της για την Αριστερά. Κατ' αρχάς παρουσιάζει τις βασικές εναλλακτικές προσεγγίσεις (επίσημη, ριζοσπαστική και μαρξιστική) στο ζήτημα της ευρωπαϊκής ενοποίησης και το πώς επηρεάστηκαν από την ιστορική διαδρομή της τελευταίας.

Ιδιαίτερα επισημαίνεται ο απολογητικός χαρακτήρας των επίσημων θεωριών, ο ασταθής μεταρρυθμιστικός των ριζοσπαστικών και η απουσία μιας συνεκτικής μαρξιστικής ανάλυσης από τα τέλη της δεκαετίας του 1980 και μετά. Η ιστορική διαδρομή της ευρωπαϊκής ενοποίησης διακρίνεται σε επιμέρους φάσεις, ενώ ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην τελευταία –που ακολούθησε την παγκόσμια καπιταλιστική κρίση του 2007-08–, η οποία υποστηρίζεται ότι οδήγησε στη σημερινή κρίση της ΕΕ. Τέλος, υποστηρίζεται ότι η σημερινή κρίση της ΕΕ αναδεικνύει ξεκάθαρα τον αντιλαϊκό χαρακτήρα της και κάνει επιτακτική την αναζωογόνηση της μαρξιστικής ανάλυσης της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Η ανάλυση αυτή, που βασίζεται στην εργασιακή θεωρία της αξίας και στη συνακόλουθη θεωρία του ιμπεριαλισμού, είναι η μόνη που μπορεί να ερμηνεύσει ικανοποιητικά το χαρακτήρα και την ιστορική διαδρομή της ευρωπαϊκής ενοποίησης και ταυτόχρονα να υποστηρίξει επιστημονικά την αντίθεση της Αριστεράς σε αυτό το ιμπεριαλιστικό εγχείρημα και την προβολή του στόχου της αποδέσμευσης από την ΕΕ στις λαϊκές μάζες των χωρών που είναι εγκλωβισμένες σ' αυτήν.

Εισαγωγή

Η ευρωπαϊκή ενοποίηση αποτελεί ένα από τα πιο σημαντικά και φιλόδοξα εγχειρήματα του καπιταλισμού στην περίοδο που ακολούθησε τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Φυσιολογικά επομένως έχει αποτελέσει το αντικείμενο τόσο επιστημονικών όσο και πολιτικών αναλύσεων και αντιπαραθέσεων. Ο μαρξισμός και η Αριστερά ήταν από τους πρώτους ιδεολογικούς και πολιτικούς χώρους που καταπίδισκαν σοβαρά με το ζήτημα αυτό. Η στάση τους, τουλάχιστον πλειοψηφικά, ήταν ενάντια στο συγκεκριμένο εγχείρημα υποστηρίζοντας –από διάφορες σκοπιές– ότι είναι ιμπεριαλιστικό, εκθρικό για τους λαούς τόσο της Ευρώπης όσο και του υπόλοιπου κόσμου. Ωστόσο από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 υπάρχει αισθητή υποχώρηση των μαρξιστικών αναλύσεων, που συνοδεύεται από το συμβιβασμό μεγάλων τμημάτων της Αριστεράς, ιδιαίτερα στη δυτική Ευρώπη, με το εγχείρημα της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Η αυξανόμενη επιθετικότητα του κεφαλαίου με ολόένα και βαναυσότερα ρεύματα καπιταλιστικών αναδιαρθρώσεων, οι διαδοχικές ήττες του εργατικού κινήματος και η κατάρρευση του Ανατολικού Μπλοκ αποτέλεσαν το υπόβαθρο αυτής της υποχώρησης. Την οπισθοχώρηση της μαρξιστικής ανάλυσης προσπάθησαν να καλύψουν –με οικτρά αποτελέσματα– μια σειρά ριζοσπαστικές θεωρίες. Την ίδια εποχή, και ενώ σοβαρά προβλήματα είχαν ήδη αρχίσει να εμφανίζονται, η ευρωπαϊκή ενοποίηση δοκίμασε να κάνει ένα από τα πιο φιλόδοξα άλματά της: να επεκταθεί και να βαθύνει περαιτέρω και ταυτόχρονα να αμφισβητήσει, έστω και δειλά, την παγκόσμια ηγεμονία των ΗΠΑ. Αντίστοιχα, την περίοδο αυτή οι απnochύσες την αστική σκέψη επίσημες θεωρίες αναπτύχθηκαν ραγδαία.

Αυτή η περίοδος ευωχίας του εγχειρήματος της ευρωπαϊκής ενοποίησης διακόπηκε απότομα από το ξέσπασμα της παγκόσμιας καπιταλιστικής κρίσης κερδοφορίας του 2007-08. Την επαύριόν της η ΕΕ βυθίστηκε σε μια απρόσμενη

για τις περισσότερες προσεγγίσεις (επίσημες και ριζοσπαστικές) κρίση που καλύπτει όλες τις πτυχές της (οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές). Σημαντικά στοιχεία αυτής της κρίσης είναι η έκρηξη της λαϊκής αγανάκτησης εναντίον της ευρωπαϊκής ενοποίησης αλλά και οι εντεινόμενοι ενδοϊμπεριαλιστικοί ανταγωνισμοί και στο εσωτερικό της. Σήμερα δικαιολογείται πλήρως ο χαρακτηρισμός της ΕΕ ως του «μεγάλου ασθενή» του σύγχρονου καπιταλιστικού κόσμου.

Για τον κόσμο της εργασίας οι εξελίξεις αυτές επαναφέρουν με ακόμη μεγαλύτερη ένταση την αναγκαιότητα δύο αλληλοσυνδεόμενων στοιχείων. Το πρώτο είναι η ανάγκη αναζωογόνησης της μαρξιστικής ανάλυσης της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Η ανάλυση αυτή πρέπει να αφήσει στην άκρη τους ιδεολογίζοντες αδιέξοδους λαβύρινθους των ριζοσπαστικών προσεγγίσεων και να επιστρέψει στην ταξική ανάλυση, στην εργασιακή θεωρία της αξίας και στη θεωρία του ιμπεριαλισμού για να ερμηνεύσει τη διαδικασία, τους μετασχηματισμούς, τις αντιφάσεις και την κρίση της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Έτσι θα καταδειχθεί ότι η ευρωπαϊκή ενοποίηση είναι ένα εγγενώς αντιλαϊκό ιμπεριαλιστικό εγχείρημα που δεν επιδέχεται κανενός τύπου φιλολαϊκή μεταρρύθμιση. Η ανάλυση αυτή θα βοηθήσει να απεμπλακεί η Αριστερά από τους ενσωματωμένους στο σύστημα και αδιέξοδους προβληματισμούς περί προοδευτικού μετασχηματισμού της ΕΕ και να συνδεθεί με τη ραγδαία ογκούμενη λαϊκή εκθρότητα απέναντι στην τελευταία. Για το λόγο αυτό η Αριστερά πρέπει να αναδειχθεί στον πιο ασυμβίβαστο αντίπαλο του ιμπεριαλιστικού εγχειρήματος της ευρωπαϊκής ενοποίησης και να προβάλλει αταλάντευτα το στόχο της αποδέσμευσης από την ΕΕ στις λαϊκές μάζες των χωρών οι οποίες είναι εγκλωβισμένες σ' αυτήν.

Η δομή του κειμένου είναι η ακόλουθη: Η Ενότητα I αναλύει την ιστορική διαδρομή και τις φάσεις μετεξέλιξης της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Η Ενότητα II παρουσιάζει τις διαφορετικές θεωρητι-

κές προσεγγίσεις που αναλύουν την ευρωπαϊκή ενοποίηση και το πώς συνδέονται με την ιστορική διαδρομή και τις μετεξελίξεις της τελευταίας. Η Ενότητα III συγκεφαλαιώνει περιγράφοντας τα βασικά χαρακτηριστικά μιας μαρξιστικής ανάλυσης της ευρωπαϊκής ενοποίησης, καθώς και τα βασικά καθήκοντα της Αριστεράς στην πάλη της ενάντια σ' αυτό το ιμπεριαλιστικό εγχείρημα.

I. Ιστορική διαδρομή και φάσεις της ευρωπαϊκής ενοποίησης

Εγχειρήματα διεθνοποίησης και διασύνδεσης εθνικών διαδικασιών καπιταλιστικής συσσώρευσης στο χώρο της Ευρώπης –μεταξύ άλλων– έχουν προϋπάρξει του μεταπολεμικού εγχειρήματος της ευρωπαϊκής ενοποίησης σε διάφορες φάσεις της γένεσης, της εγκαθίδρυσης και της ανάπτυξης του καπιταλισμού. Για παράδειγμα, στα πρώτα βήματα του καπιταλισμού οι στενές διασυνδέσεις με αποικίες (κυρίως εκτός Ευρώπης) και με λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες που αποτελούσαν εξαρτήματα των πιο ανεπτυγμένων χωρών έδωσαν κρίσιμη ώθηση στην εκκίνηση και την ενίσχυση της καπιταλιστικής συσσώρευσης στις τελευταίες.

Η πρώτη σύγχρονη πρόταση για μια πιο οργανική διασύνδεση των ευρωπαϊκών καπιταλιστικών οικονομιών (σε κάτι που έμοιαζε με την ΕΕ) έγινε το 1940 από τον υπουργό Οικονομίας της ναζιστικής Γερμανίας Βάλτερ Φουνκ (Walter Funk). Το Σχέδιο Φουνκ προέβλεπε έναν μεταπολεμικό μηχανισμό διακρατικών εκκαθαρίσεων πληρωμών μέσα σε μια ελεύθερη ευρωπαϊκή εμπορική ζώνη με έδρα το Βερολίνο και, φυσικά, υπό γερμανική ηγεμονία. Αρκετοί από τους συντελεστές του Σχεδίου Φουνκ ήταν τεχνοκράτες του γερμανικού υπουργείου που μεταπολεμικά έπαιξαν σημαντικό ρόλο στις διαπραγματεύσεις για τη δημιουργία της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα (ΕΚΑΧ), που ήταν ένας από τους προγόνους της ΕΕ.

Το σύγχρονο εγχείρημα της ευρωπαϊκής ενοποίησης ξεκίνησε μετά τον Β' Πα-

γκόσμιο Πόλεμο στη Δυτική Ευρώπη και υπό διαφορετικές συνθήκες από αυτές του Σχεδίου Φουνκ. Ο Β' Παγκόσμιος είχε δημιουργήσει σοβαρότατα προβλήματα και ανισορροπίες στους ευρωπαϊκούς καπιταλισμούς (μεταξύ των οποίων και εκτεταμένες καταστροφές). Ταυτόχρονα, η άνοδος της Αριστεράς (ενισχυμένη από την αντιφασιστική αντίσταση) και η εκκίνηση του Ψυχρού Πολέμου μεταξύ της Δύσης και του Ανατολικού Μπλοκ απειλούσαν σοβαρά την πολιτική και κοινωνική σταθερότητα των δυτικοευρωπαϊκών καπιταλισμών. Μέσα στις συνθήκες αυτές γεννήθηκε το εγχείρημα της μεταπολεμικής ευρωπαϊκής ενοποίησης.

Η πρώτη περίοδος της ευρωπαϊκής ενοποίησης ξεκίνησε αμέσως μετά τον Β' Παγκόσμιο και κράτησε ως την παγκόσμια καπιταλιστική κρίση του 1973-74 (1950-74). Το κεντρικό στοιχείο της περιόδου αυτής ήταν η *προσπάθεια ανασυγκρότησης και σταθεροποίησης των δυτικοευρωπαϊκών καπιταλισμών υπό την ηγεμονία των ΗΠΑ και απέναντι σε εσωτερικές και εξωτερικές απειλές*. Το Σχέδιο Μάρσαλ, στην εκκίνηση,¹ και το Σύστημα του Μπρέτον Γουντς αποτέλεσαν το διεθνές οικονομικό πλαίσιο και το ΝΑΤΟ το στρατιωτικοπολιτικό πλαίσιο της περιόδου αυτής. Ουσιαστικά, η ανασυγκρότηση των δυτικοευρωπαϊκών καπιταλισμών τροφοδοτήθηκε στην εκκίνησή της με αμερικανικά κεφάλαια, καθώς η αμερικανική οικονομία ήταν όχι μόνο αλώβητη από τον πόλεμο, αλλά και με έντονη συσσώρευση λόγω της πολεμικής προσπάθειας. Γι' αυτό άλλωστε οι αμερικανικές πολυεθνικές έπαιξαν ενεργό ρόλο την περίοδο αυτή. Το Σύστημα του Μπρέτον Γουντς έδωσε το γενικό πλαίσιο σταθεροποίησης των διεθνών σχέσεων του Δυτικού Μπλοκ τόσο με τους θεσμούς του (ΔΝΤ, Παγκόσμια Τράπεζα) όσο και με τη σχετικά σταθερή σύνδεση των συναλλαγματικών ισοτιμιών με το δολάριο (και τη μετατρεψιμότητα του τελευταί-

1. Το Σχέδιο Μάρσαλ αφαίρεσε εμπόδια στο εμπόριο και οργάνωσε θεσμούς συντονισμού της οικονομίας σε πανευρωπαϊκό επίπεδο.

ου σε χρυσό). Φυσικά, όλο το σύστημα αυτό είχε τη σφραγιδα της αμερικανικής ηγεμονίας και γι' αυτό προτάσεις όπως η υποκατάσταση του δολαρίου ως διεθνούς χρήματος από το κείνσιανής έμπνευσης *bancor*² απορρίφθηκαν. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, που διασφάλιζε τη σταθερότητα, ξεκίνησε το πρώτο μεταπολεμικό κύμα διεθνοποίησης (δηλαδή ενίσχυσης των οικονομικών δραστηριοτήτων που ξεπερνούσαν τα εθνικά σύνορα) των δυτικών κεφαλαίων.

Στο πεδίο των οικονομικών πολιτικών και των θεσμών η πρώτη αυτή περίοδος χαρακτηρίστηκε από την κυριαρχία της κείνσιανής θεωρίας· συνεπώς κυριάρχησαν οι κορπορατιστικοί θεσμοί και οι πολιτικές πλήρους απασχόλησης και διαχείρισης της ενεργού ζήτησης. Σε γεωπολιτικό επίπεδο βασικό θεμέλιο ήταν η εξουδετέρωση του παραδοσιακού γαλλο-γερμανικού ανταγωνισμού υπό την αγγλική εποπτεία. Η πρώτη εξασφάλιζε τη συνοχή της Δυτικής Ευρώπης έναντι της απειλής από το Ανατολικό Μπλοκ. Η δεύτερη εξασφάλιζε τα αμερικανικά

συμφέροντα μέσα στην ευρωπαϊκή ενοποίηση, καθώς το Ηνωμένο Βασίλειο (μέσω του σορτσιλιανού δόγματος περί πιστότερου συμμάχου των ΗΠΑ) λειτουργούσε –παρά τις όχι ασήμαντες διενέξεις (π.χ. κρίση Σουέζ)– ως τοποτηρητής των συμφερόντων των ΗΠΑ.

Άλλα κρίσιμα χαρακτηριστικά αυτής της πρώτης περιόδου ήταν τα ακόλουθα. Ο αρχικός πυρήνας της ευρωπαϊκής ενοποίησης ήταν σχετικά ομοιογενής, καθώς συγκροτούνταν από ανεπτυγμένες καπιταλιστικές οικονομίες. Οι βασικές δομές της ήταν οικονομικές, ενώ η πολιτικές ήταν σχετικά υποτυπώδεις και αδύναμες (με έμφαση στο συντονισμό και όχι σε αποφασιστικές διαδικασίες και φυσικά χωρίς να αμφισβητούν την προτεραιότητα των εθνικών κρατών). Οι δύο θεμελιώδεις οικονομικές δομές ήταν η Κοινή Αγορά (δηλαδή μια πιο προωθημένη μορφή εμπορικής φιλελευθεροποίησης από την απλή ζώνη ελεύθερου εμπορίου που προτιμούσε παραδοσιακά το Ηνωμένο Βασίλειο) και η Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ). Η τελευταία, αντίθετα με την πρώτη, ήταν ένα διοικητικό σύστημα, που βασικό στόχο είχε την εξασφάλιση της βιωσιμότητας του γαλλικού πρωτογενούς τομέα (και συνεπώς την καλλιέργεια φιλοευρωπαϊκών αισθημάτων στη γαλλική κοινή γνώμη).

Στην πρώτη αυτή περίοδο προβλήθηκε συστηματικά από τα συστημικά κέντρα, εθνικά δι' εθνή, η ιδέα του ευρωπαϊσμού (κοινή ταυτότητα, κοινά συμφέροντα κ.λπ.), αλλά σε καμία περίπτωση δεν αμφισβητήθηκε η πρωτοκαθεδρία της εθνικής κυριαρχίας των κρατών-μελών.

Με βάση αυτά τα δεδομένα, οι δυτικοευρωπαϊκοί καπιταλισμοί κατόρθωσαν όχι μόνο να ανασυγκροτηθούν και να σταθεροποιηθούν, αλλά επίσης να επιδείξουν στη συνέχεια ισχυρούς ρυθμούς μεγέθυνσης και μάλιστα να ξεπεράσουν τις ΗΠΑ στη διάρκεια της μεταπολεμικής «χρυσής εποχής» του καπιταλισμού.

Η δεύτερη μεγάλη περίοδος της ευρωπαϊκής ενοποίησης ξεκίνησε με το ξέσπασμα της παγκόσμιας καπιταλιστι-

2. Η ιδέα του *bancor* διαμορφώθηκε από τον Κέινς (Keynes) την περίοδο 1940-42. Το *bancor* θα ήταν ένα υπερεθνικό νόμισμα το οποίο θα χρησιμοποιούνταν στο διεθνές εμπόριο ως μονάδα αποτίμησης (*unit of account*) στο πλαίσιο ενός επίσης υπερεθνικού συστήματος εκκαθάρισης πληρωμών (*clearing system*). Η ιδέα αυτή προτάθηκε από τη Βρετανία στη Σύνοδο του Μπρέτον Γουντς ως τμήμα του σχεδίου διαμόρφωσης ενός σταθερού πλαισίου για τις διεθνείς οικονομικές σχέσεις της Δύσης στη μεταπολεμική περίοδο. Ουσιαστικά σήμαινε τη δημιουργία ενός υπερεθνικού διεθνούς νομίσματος του καπιταλισμού το οποίο όμως δεν θα έλεγχε –τουλάχιστον άμεσα– καμία χώρα (με τα αντίστοιχα προνόμια που αυτός ο έλεγχος συνεπιφέρει). Κατ' απαίτηση των ΗΠΑ η πρόταση απορρίφθηκε και αντιθέτως επιλέχθηκε ένα σύστημα σταθερών ισοτιμιών με άγκυρα το αμερικανικό δολάριο. Δηλαδή όλα τα νομίσματα των συμμετεχουσών χωρών συνδέθηκαν σε σταθερές ισοτιμίες με το τελευταίο, το οποίο με τη σειρά του ήταν μετατρέψιμο σε χρυσό. Ο τεχνικός λόγος ο οποίος προβλήθηκε για την επιλογή του δολαρίου ήταν ότι οι ΗΠΑ είχαν το μεγαλύτερο εμπορικό πλεόνασμα και τα μεγαλύτερα αποθέματα χρυσού την περίοδο αυτή. Η επιλογή αυτή σήμαινε ότι οι ΗΠΑ –ως εκδότες του διεθνούς αποθεματικού νομίσματος– αποκτούσαν άλλο ένα εργαλείο τόσο γεωπολιτικής όσο και οικονομικής επικυριαρχίας.

κής κρίσης του 1973-74 και κράτησε ως τα μέσα της δεκαετίας του 1980 (1974-85). Η κρίση φθίνουσας κερδοφορίας του 1973-74 – μια τυπική μαρξική κρίση πτωτικής τάσης του ποσοστού κέρδους – χτύπησε όλο τον ανεπτυγμένο καπιταλιστικό κόσμο και τερμάτισε τη μεταπολεμική «χρυσή εποχή» ομαλής και ισχυρής καπιταλιστικής συσσώρευσης. Οι συνέπειές της για το εγχείρημα της ευρωπαϊκής ενοποίησης ήταν καταλυτικές. Κατ' αρχάς οξύνθηκαν οι ενδοϊμπεριαλιστικοί ανταγωνισμοί. Την επομένη της κρίσης οι ΗΠΑ κατάργησαν το νομισματικό σκέλος του Συστήματος του Μπρέτον Γουντς (αναιρώντας τη μετατρεψιμότητα του δολαρίου σε χρυσό) και κινήθηκαν με ακόμα πιο έντονα μονομερή τρόπο (σε σχέση με τη Δυτική Ευρώπη) για την προάσπιση των συμφερόντων τους σε βάρος των υπόλοιπων δυτικών εταίρων τους. Η κρίση και αυτή η αμερικανική επιλογή διατάραξαν τα θεμέλια της πρώτης περιόδου της ευρωπαϊκής ενοποίησης και την έβαλαν σε μια μακρά περίοδο αναταράξεων. Το κεντρικό στοιχείο αυτής της δεύτερης περιόδου ήταν *η αβεβαιότητα, η προσπάθεια δημιουργίας νέων μηχανισμών σταθεροποίησης εμβαθύνοντας την ενοποίηση και οι συστηματικές αποτυχίες τους, καθώς και η κυριαρχία του ευρωσκεπτικισμού.*

Η κρίση στην Ευρώπη επιδεινώθηκε από την ασάθεια που προκάλεσε η διάλυση του Συστήματος του Μπρέτον Γουντς, καθώς οι κυμαινόμενες συναλλαγματικές ισοτιμίες διασάλευσαν τις υπάρχουσες διαδικασίες ενοποίησης. Από την άλλη, οι ευρωπαϊκοί καπιταλισμοί εμφάνιζαν ακόμη και μετά την κρίση καλύτερες επιδόσεις από τις ΗΠΑ εντείνοντας τόσο τις ανησυχίες των τελευταίων όσο και τη διάθεσή τους να κάνουν τους πρώτους να «πληρώσουν» περισσότερο την κρίση. Η μονομερής και επιθετική διαχείριση του δολαρίου – του μοναδικού τότε δυτικού αποθεματικού νομίσματος – οδήγησε τους ευρωπαϊκούς καπιταλισμούς σε μια εσπευσμένη προσπάθεια νομισματικής ενοποίησης, έτσι ώστε να αποκατασταθεί η σταθερότητα της Κοινής Αγοράς. Η νομισματι-

κή ενοποίηση – ενώ ξεκίνησε κυρίως ως αμυντική κίνηση στην επιθετικότητα των ΗΠΑ – στο βαθμό που επιτύχανε, και σε συνδυασμό με τις καλύτερες οικονομικές επιδόσεις της Ευρώπης, εξ αντικειμένου οδηγούσε στην αμφισβήτηση της ηγεμονίας των ΗΠΑ. Γι' αυτό ακριβώς τόσο ο αρχικός νομισματικός συντονισμός όσο και η μετεξέλιξή του σε διαδικασία νομισματικής ενοποίησης με απώτερο στόχο τη δημιουργία ενός νέου ισχυρού διεθνούς αποθεματικού νομίσματος συνάντησαν από την πρώτη στιγμή την εχθρότητα των ΗΠΑ. Βέβαια, μέσα στις συνθήκες τής μετά την κρίση παρατεταμένης στασιμότητας οι προσπάθειες νομισματικής ενοποίησης (π.χ. φίδι στο τούνελ, Ευρωπαϊκό Νομισματικό Σύστημα³) κατέληξαν

3. Το «φίδι στο τούνελ» ήταν η πρώτη ευρωπαϊκή προσπάθεια νομισματικού συντονισμού μετά την κατάργηση από τον Νίξον (Nixon), το 1971, του συστήματος σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών του Μπρέτον Γουντς και αποσκοπούσε στον περιορισμό των διακυμάνσεων μεταξύ των ευρωπαϊκών νομισμάτων. Η σμιθσονιανή συμφωνία που ακολούθησε την κατάρρευση του Μπρέτον Γουντς προέβλεπε ότι κάθε συμμετέχον νόμισμα μπορούσε να κυμανθεί 2,25% σε σχέση με την κεντρική ισοτιμία του με το δολάριο. Αυτό όμως άφηνε περιθώριο για ακόμη μεγαλύτερες διακυμάνσεις μεταξύ δύο νομισμάτων (π.χ. εάν το ένα ανατιμούνταν έναντι του δολαρίου και το άλλο υποτιμούνταν, δυνητικά η διακύμανση μπορούσε να φθάσει το 9%). Τέτοιες διακυμάνσεις έθεταν σε κίνδυνο την ομαλή λειτουργία της ευρωπαϊκής Κοινής Αγοράς. Συνεπώς, με βάση το σχέδιο Πιερ Βέρνερ (Pierre Werner) του 1970 – που στόχευε στο συντονισμό των οικονομικών πολιτικών και στον περιορισμό των συναλλαγματικών διακυμάνσεων των νομισμάτων των χωρών-μελών της ΕΟΚ – αποφασίστηκε να συνδεθούν κατευθείαν οι συναλλαγματικές ισοτιμίες των νομισμάτων της ΕΟΚ μεταξύ τους. Δηλαδή με βάση μια κεντρική ισοτιμία κάθε νόμισμα μπορούσε να κινηθεί μέσα σε ένα φάσμα 2,25% έναντι ενός άλλου νομίσματος. Αυτό περιόριζε το εύρος της διακύμανσης στο 4,5%. Ταυτόχρονα, όλα τα συμμετέχοντα νομίσματα κυμαίνονταν ενιαία έναντι του δολαρίου. Το σύστημα αυτό πρακτικά κατάργησε τα υπολείμματα της ζώνης της στερλίνας (δηλαδή τα κατάλοιπα του βρετανικού νομισματικού ιμπεριαλισμού). Το 1973, όταν οι ΗΠΑ, μέσα στην παγκόσμια καπιταλιστική κρίση, άφησαν εντελώς ελεύθερη τη διακύμανση του δολαρίου, το «φίδι στο τούνελ» κατέρρευσε και στη θέση του λειτουργούσε μια μικρή ζώνη του μάρκου, καθώς τα νομίσματα του Βελγίου, της Δανίας, του Λουξεμβούργου και της Ολλανδίας συνδέθηκαν με αυτό. Ουσιαστικά,

σε συστηματικές αποτυχίες. Έπειτα όμως από κάθε αποτυχία οι ευρωπαϊκοί καπιταλισμοί απαντούσαν με μια ακόμη πιο φιλόδοξη προσπάθεια.

Την ίδια περίοδο ξεκίνησαν και νέες διευρύνσεις της ενοποίησης, που όμως πλέον περιλάμβαναν λιγότερο ανεπτυγμένες καπιταλιστικές οικονομίες (π.χ.

το 1977 το «φίδι στο τούνελ» εγκαταλείφθηκε. Στη θέση του ήλθε το 1979 το Ευρωπαϊκό Νομισματικό Σύστημα (European Monetary System – EMS), που περιλάμβανε μια σειρά νέα στοιχεία. Πρώτον, δημιούργησε την Ευρωπαϊκή Συναλλαγματική Μονάδα (European Currency Unit – ECU), δηλαδή μια λογιστική μονάδα (χωρίς πραγματική κυκλοφορία) που η αξία της καθοριζόταν από τον σταθμισμένο μέσο όρο των συμμετεχόντων νομισμάτων. Οι ισοτιμίες αυτών επιτρεπόταν να κυμανοθούν έναντι του ECU είτε μέσα σε ένα στενό φάσμα 2,25% είτε μέσα σε ένα ευρύτερο φάσμα 6% (Ισπανία, Πορτογαλία, Βρετανία και Ιταλία). Δεύτερον, δημιούργησε τον Ευρωπαϊκό Συναλλαγματικό Μηχανισμό (European Exchange Rate Mechanism – ERM), δηλαδή ένα σύστημα αλληλοδιασύνδεσης των ισοτιμιών των συμμετεχόντων νομισμάτων (με βάση τα προαναφερθέντα φάσματα διακύμανσης) που υποστηριζόταν στις διεθνείς χρηματαγορές μέσω συντονισμένων παρεμβάσεων των Κεντρικών Τραπεζών των χωρών-μελών και μέσω διακρατικών δανείων. Τρίτον, συμπεριέλαβε το προϋπάρχον το 1972 Ευρωπαϊκό Ταμείο Νομισματικής Συνεργασίας (European Monetary Cooperation Fund) ως το μηχανισμό ο οποίος κατένειμε ECU στις Κεντρικές Τράπεζες των χωρών-μελών σε αντάλλαγμα με χρυσό και δολάρια. Τέταρτον, επεξέτεινε τους ευρωπαϊκούς πιστωτικούς μηχανισμούς για την υποστήριξη του EMS. Παρ' ότι τυπικά δεν υπήρχε κάποιο νόμισμα-άγκυρα, ουσιαστικά το γερμανικό μάρκο λειτουργούσε σαν τέτοιο, καθώς η Γερμανία είχε ήδη αρχίσει να ισχυροποιείται οικονομικά και το μάρκο να ανατιμάται (και λόγω των πολιτικών της Bundesbank), οπότε τα υπόλοιπα νομίσματα ήταν υποχρεωμένα να ακολουθήσουν. Αυτό, στην περίοδο των ραγδαίων καπιταλιστικών αναδιαρθρώσεων της δεκαετίας του 1990, δημιούργησε σοβαρούς τριγμούς καθώς η Γερμανία – ιδιαίτερα μετά την ενοποίηση της – ανερχόταν ολοένα και περισσότερο, ενώ άλλοι υποχωρούσαν, και αυτές οι αλλαγές αποτυπώνονταν και στις συναλλαγματικές ισοτιμίες τους. Οι τριγμοί αυτοί εκφράστηκαν με απότομες υποτιμήσεις και ανατιμήσεις των συναλλαγματικών ισοτιμιών και έντονες κερδοσκοπικές επιθέσεις. Εντέλει, ιδιαίτερα μετά τη «μαύρη Τετάρτη» του 1999, όταν η στερλίνα αποχώρησε γιατί δεν μπόρεσε να αντέξει τις κερδοσκοπικές επιθέσεις, ο EMS ουσιαστικά ξεδοντούστηκε. Το επόμενο βήμα ύστερα και από αυτή την αποτυχία ήταν η ακόμη πιο φιλόδοξη δημιουργία της Οικονομικής και Νομισματικής Ενοποίησης και του ευρώ.

Ελλάδα, Ισπανία, Πορτογαλία). Αυτό είχε ως συνέπεια να αυξηθεί η ανισομετρία (διαφορετικά επίπεδα ανάπτυξης) στο εσωτερικό της με σοβαρές μακροχρόνιες παρενέργειες. Η πιο βασική είναι η διαίρεση της ευρωπαϊκής ενοποίησης σε δύο βασικές ομάδες χωρών: το ευρωκέντρο (πιο ανεπτυγμένες καπιταλιστικές οικονομίες) και η ευρωπεριφέρεια (λιγότερο ανεπτυγμένες καπιταλιστικές οικονομίες).

Ένα άλλο σημαντικό στοιχείο αυτής της περιόδου ήταν ότι ξεκίνησαν –πρώτα στις αγγλοσαξονικές οικονομίες– κύματα καπιταλιστικών αναδιαρθρώσεων με στόχο την υπέρβαση των διαρθρωτικών προβλημάτων που ανέδειξε η κρίση του 1973-74. Μετά το πρώτο κύμα συντηρητικού κείνσιανισμού ακολούθησαν ο μονεταρισμός (νεοφιλελευθερισμός κλειστής οικονομίας) και εντέλει ο νεοφιλελευθερισμός ανοικτής οικονομίας (ή «παγκοσμιοποίηση»⁴). Τα δύο τελευταία έβαλαν τέρμα στην κείνσιανή ορθοδοξία και προχώρησαν σε πιο επιθετικές πολιτικές απέναντι στην εργατική τάξη (όπως άλλωστε έκανε και ο συντηρητικός κείνσιανισμός). Η Δυτική Ευρώπη ακολούθησε με σχετική υστέρηση στο δρόμο αυτό. Ωστόσο ο συνδυασμός αμερικανικής μονομέρειας και επιθετικότητας με την υπερπροσπάθεια νομισματικής ενοποίησης (που σκόνηταφε διαρκώς σε αντικειμενικά προβλήματα), τις αναταράξεις και τις συγκρούσεις που επέφερε ο νεοφιλελευθερισμός και τις εντεινόμενες ενδοϊμπεριαλιστικές αντιθέσεις, και μέσα στους κόλπους της ευρωπαϊκής ενοποίησης, οδήγησε την τελευταία σε κατάσταση αστάθειας. Σε πολιτικό και ιδεολογικό επίπεδο αυτή μεταφράστηκε σε ευρωπαϊσοδοξία.

4. Η «παγκοσμιοποίηση» είναι η ραγδαία διεθνοποίηση του κεφαλαίου που ξεκίνησε από τα τέλη της δεκαετίας του 1980 ως προσπάθεια αντιρρόπησης της φθίνουσας κερδοφορίας. Αντίθετα με τα κηρύγματα των θεωριών της, δεν είναι ούτε πρωτοφανής (έχουν προϋπάρξει τέτοιες φάσεις, π.χ. «πρώτη παγκοσμιοποίηση» στα μέσα του 19ου αι.) ούτε αμετάκλητη (π.χ. η προηγούμενη ακολούθηθηκε από την επιστροφή του προστατευτισμού) και φυσικά δεν σημαίνει την εξάλειψη του εθνικού κράτους.

Από τα τέλη της δεκαετίας του 1980 μέχρι και την παγκόσμια κρίση του 2007-08 (1990-2008) άνοιξε η τρίτη περίοδος της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Βασικά στοιχεία της ήταν η επικράτηση πλέον του νεοφιλελευθερισμού ανοιχτής οικονομίας (και η συνακόλουθη ήττα του εργατικού κινήματος) και η κατάρρευση του Ανατολικού Μπλοκ (που απελευθέρωσε τους ευρωπαϊκούς καπιταλισμούς από την αμερικανική κηδεμονία και τους άνοιξε νέους ζωτικούς χώρους). Μέσα στο πλαίσιο αυτό η «παγκοσμιοποίηση» (δηλαδή η ραγδαία αύξηση της διεθνοποίησης του κεφαλαίου μέσω της απορρύθμισης των διεθνών οικονομικών δραστηριοτήτων) απέκτησε ενισχυμένο ρόλο τόσο σαν μοχλός ανάταξης της καπιταλιστικής κερδοφορίας (καθώς αποτελεί μια βασική αντίρροπη δύναμη στην πτωτική τάση του ποσοστού κέρδους) όσο και σαν μοχλός επιβολής διαρθρωτικών αλλαγών (μέσω της πίεσης που ασκεί ο διεθνής ανταγωνισμός στους εργαζομένους και στις «απροσάρμοστες» οικονομίες). Επιπλέον, το επιλεγόμενο ευρωπαϊκό *anno mirabilis* (δηλαδή η κατάρρευση του Ανατολικού Μπλοκ το 1989) διευκόλυνε ακόμη περισσότερο την τάση αυτή.

Στο οικονομικό πεδίο οι καπιταλιστικές αναδιαρθρώσεις είχαν επιφέρει με-

ρική ανάκαμψη της κερδοφορίας (αλλά χωρίς να την επαναφέρουν στα επίπεδα της εκκίνησης της πτώσης της), δεν είχαν κατορθώσει όμως –παρά τις ριζικές διαρθρωτικές αλλαγές– να λύσουν το πρόβλημα υπερσυσσώρευσης του κεφαλαίου ούτε να διαμορφώσουν μια πλήρως λειτουργική νέα αρχιτεκτονική του συστήματος. Δεν είχαν κατορθώσει δηλαδή να επιλύσουν τα δομικά προβλήματα τα οποία ανέδειξε η κρίση του 1973-74. Την περίοδο αυτή, μαζί με την «παγκοσμιοποίηση» ξεκίνησε, επίσης, η εντατική και ενισχυμένη με νέες καινοτομίες χρήση διαδικασιών πλασματικού κεφαλαίου (η λεγόμενη «χρηματοστικοποίηση»⁵) ως μέσο μετάθεσης των προβλημάτων στο μέλλον.

Μέσα σ' αυτές τις συνθήκες, οι ευρωπαϊκοί καπιταλισμοί, απελευθερωμένοι από την αμερικανική κηδεμονία, δοκίμασαν να κάνουν την «έφοδό τους στον ουρανό», δηλαδή να διευρύνουν και να εμβαθύνουν τις διαδικασίες ενοποίησής τους και να απειλήσουν ευθέως την αμερικανική πρωτοκαθεδρία. Με εντατικό ρυθμό προωθήθηκε τόσο η νομισματική (Οικονομική Νομισματική Ένωση – ΟΝΕ)

5. Για την αναλυτική κριτική της θεωρίας αυτής βλ. Μαυρουδέας (2016α).

όσο και η πολιτική ενοποίηση (ΕΕ). Επίσης, διευρύνθηκε η ενοποίηση με χώρες της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης (με αρκετά διαφορετικά επίπεδα ανάπτυξης) και συνεπώς τα υπάρχοντα προβλήματα ανισομέρειας διευρύνθηκαν.

Το πιο σημαντικό οικονομικό χαρακτηριστικό της περιόδου αυτής ήταν η ΟΝΕ, που είχε ως αναγκαία υποστηρίγματα και σοβαρές έμμεσες παρεμβάσεις στον δημοσιονομικό τομέα (κανόνες της Συνθήκης του Μάαστριχτ κ.λπ.). Επίσης, η Κοινή Αγορά ενισχύθηκε περαιτέρω με την απομάκρυνση και των έμμεσων και των οιονεί προστατευτικών ρυθμίσεων.

Στον τομέα της πολιτικής ενοποίησης, έγιναν αποφασιστικά βήματα στην ενίσχυση των αρμοδιοτήτων της ΕΕ έναντι των χωρών-μελών, καθώς και με τη δημιουργία και την ενίσχυση των κεντρικών οργάνων της (αναθεώρηση αρχικών Συνθηκών, επέκταση δικαιοδοσίας, νέα όργανα κ.λπ.). Βέβαια, αυτή η ενίσχυση των θεσμών της ΕΕ δεν ξεπέρασε ποτέ το ρόλο των εθνικών κρατών. Απλώς τα ηγεμονικά κράτη της ΕΕ μέσω των συσχετισμών που διαθέτουν μέσα στα όργανά της αύξησαν τις δυνατότητες επιβολής τους στα υπόλοιπα μέλη και στην ΕΕ συνολικά.

Αντίστοιχα, στο πολιτικό και ιδεολογικό επίπεδο ξεπεράστηκε η προηγούμενη ευρωπαϊσιοδοξία και τα συστημικά κέντρα πρόβαλλαν εμφατικά την ευρωπαϊκή ενοποίηση ως μονόδρομο χωρίς επιστροφή που οδηγεί περίπου σε έναν επίγειο παράδεισο.

Φυσικά, όλα τα προηγούμενα ενίσχυσαν περαιτέρω την αντιπαράθεση ΗΠΑ-ΕΕ.

Η παγκόσμια καπιταλιστική κρίση κερδοφορίας του 2007-08 έθεσε τέλος στην προηγούμενη περίοδο ευφορίας και εγκαίνιασε την τρέχουσα περίοδο (2007 ως σήμερα). Βασικό στοιχείο της είναι η κρίση της ΕΕ και η έκρηξη της λαϊκής δυσαρέσκειας απέναντί της.

Καθώς η κρίση πρωτοεκδηλώθηκε στις ΗΠΑ, οι ηγεμονικοί καπιταλισμοί της ΕΕ ήλπιαν ότι είναι μια «αμερικανική ασθένεια» και ότι η οικονομία της ΕΕ

έχει αποσυνδεθεί (*de-couple*) από τις πρώτες. Γρήγορα οι ελπίδες αυτές αποδείχτηκαν φρούδες, καθώς οι ευρωπαϊκοί καπιταλισμοί κυφορούσαν τα ίδια προβλήματα υπερσυσσώρευσης με τις ΗΠΑ και επίσης οι μεταξύ τους διασυνδέσεις –ιδιαίτερα λόγω της «παγκοσμιοποίησης»– ήταν πάντα πολύ ισχυρές.

Η παγκόσμια κρίση χτύπησε την ευρωπαϊκή ενοποίηση στην πιο κρίσιμη ίσως φάση της: καθώς δοκίμαζε ένα μεγάλο άλμα προς τα εμπρός και ενώ τόσο παλιά όσο και νέα προβλήματα (ακρίβως λόγω του άλματος) συσσωρεύονταν. Το ξέσπασμα της κρίσης χτύπησε ιδιαίτερα τις λιγότερο ανεπτυγμένες οικονομίες της ΕΕ (λόγω των εσωτερικών προβλημάτων τους αλλά και της εκμετάλλευσής τους από τις πιο ανεπτυγμένες χώρες) και ενέτεινε την ανισομερεια στο εσωτερικό της. Την ίδια ώρα η προσπάθεια για βαθύτερη και ευρύτερη ενοποίηση επέβαλε ένα ενιαίο και ασφυκτικό «κοστόύμι» σε διαφορετικές οικονομίες οι οποίες μάλιστα είχαν μπει ήδη σε τροχιά περαιτέρω απόκλισης.⁶

Ταυτόχρονα, η ΕΕ προσπάθησε να κάνει ένα τρικ σε βάρος των άλλων βασικών πόλων της παγκόσμιας οικονομίας (Μαυρουδέας, 2012). Ενώ όλοι με το ξέσπασμα της κρίσης αντικατέστησαν αναφανδόν τις νεοφιλελεύθερες συνταγές με συντηρητικές κείνσιανές (εκτεταμένη χρήση των αντικυκλικών εργαλείων της χαλαρής νομισματικής πολιτικής και της επεκτατικής δημοσιονομικής πολιτικής), η ΕΕ δοκίμασε να διαφοροποιηθεί. Εφάρμοσε τις συνταγές αυτές με καθυστέρηση και σε μικρότερο βαθμό και τις ανέστρεψε πολύ πιο γρήγορα. Βασικός στόχος της ήταν να εκμεταλλευτεί τις «φούσκες» των άλλων (καθώς οι συνταγές αυτές δεν επιλύουν, αλλά απλώς ετεροχρονίζουν το πρόβλημα υπερσυσσώρευσης) τακτοποιώντας τον οικο της και να αποκτήσει την πρωτοκαθεδρία όταν οι «φούσκες»

6. Οι κανόνες του Μάαστριχτ, και οι μετέπειτα αναθεωρήσεις τους επί το αυστηρότερο, μπορεί να ήταν ανεκτοί σε περιόδους οικονομικής ευφορίας αλλά λειτουργούν ασφυκτικά σε περιόδους κρίσης.

αυτές θα έσκαγαν. Παράλληλα, έβαλε το «μαλακό υπογάστριό» της (δηλαδή τις λιγότερο ανεπτυγμένες οικονομίες της) στην προκρούστεια κλίνη των Μνημονίων επιδιώκοντας αφενός να ελέγξει τα προβλήματα που προέκυπταν και αφετέρου να τις μετατρέψει σε τριτοκοσμικές ζώνες εκμετάλλευσης. Το σχέδιο αυτό δεν ευοδώθηκε, αφενός γιατί οι ανταγωνιστικοί ιμπεριαλιστικοί πόλοι το υπονόμισαν δραστικά, αφετέρου γιατί η προσπάθεια αντιμετώπισης των εσωτερικών προβλημάτων της ενοποίησης (ανισομέρεια, το ότι η ΟΝΕ είναι μια μη βέλτιστη νομισματική περιοχή⁷ κ.λπ.) αποδείχτηκε εξαιρετικά δύσκολη.

Η κρίση της ΕΕ ενεργοποίησε ρεύματα προϋπάρχουσας λαϊκής δυσaréσκειας (π.χ. συστημικές αποτυχίες των προσπαθειών διεύρυνσής της σχεδόν παντού όπου τέθηκαν σε λαϊκή ψήφο) και τα ενίσχυσε περαιτέρω. Οι άγριες πολιτικές λιτότητας και διαρθρωτικών αλλαγών, η ξεδιάντροπη καταπάτηση της εθνικής ανεξαρτησίας των χωρών της ευρωπεριφέρειας και οι άγριοι ανταγωνισμοί μεταξύ των χωρών του ευρωκέντρου είναι οι βασικοί τροφοδότες της διόγκωσης αυτής. Έτσι, την επομένη της κρίσης η ΕΕ έγινε ο «μεγάλος ασθενής» του παγκόσμιου συστήματος.

II. Θεωρητικές προσεγγίσεις της ευρωπαϊκής ενοποίησης

Οι θεωρητικές αναλύσεις της ευρωπαϊκής ενοποίησης επηρεάστηκαν από –αλλά και επηρέασαν με τη σειρά τους– την ιστορική διαδρομή της. Μπορούμε να τις κατηγοριοποιήσουμε σε τρία μεγάλα ρεύματα: στις *επίση-*

μες θεωρίες (απηχούσες τις κυρίαρχες αστικές προσεγγίσεις), στις *ριζοσπαστικές θεωρίες* (απηχούσες αιρετικές αστικές και μεταρρυθμιστικές ετερόδοξες προσεγγίσεις) και στο *μαρξισμό*. Οι επίσημες και οι ριζοσπαστικές θεωρίες κυριαρχούνται, από τα τέλη της δεκαετίας του 1980, από εξαιρετικά φιλοΕΕ αναλύσεις. Αντίστοιχα, οι μαρξιστικές αναλύσεις –την ίδια περίοδο– περιθωριοποιήθηκαν αισθητά.

Οι *επίσημες θεωρίες* γεννήθηκαν μέσα από τον διεπιστημονικό κλάδο των Διεθνών Σχέσεων και, στην εκκίνησή τους επηρεάστηκαν σε μεγάλο βαθμό από τις προϋπάρχουσες αναλύσεις της διαδικασίας δημιουργίας των ΗΠΑ. Σταδιακά εξελίχθηκαν στον διακριτό κλάδο των Ευρωπαϊκών Σπουδών, ο οποίος εστίασε αποκλειστικά στην ευρωπαϊκή περίπτωση. Σήμερα υπάρχει ένας ενδιαφέρον διαχωρισμός στο εσωτερικό τους: οι αμερικανικές αναλύσεις είναι περισσότερο θεωρητικές (ορισμοί, διαδικασίες, προϋποθέσεις μιας επιτυχούς διεθνικής ενοποίησης), ενώ οι ευρωπαϊκές είναι περισσότερο εστιασμένες σε εμπειρικές μελέτες περίπτωσης (Verdun, 2005: 11). Ένας υπολανθάνων λόγος αυτού του διαχωρισμού είναι ότι, κατά βάση, οι ευρωπαϊκές προσεγγίσεις είναι πιο απολογητικές και οι αμερικανικές πιο επικριτικές όσον αφορά την ευρωπαϊκή ενοποίηση (η οποία συναντά σοβαρά προβλήματα με τους αυστηρούς θεωρητικούς ορισμούς της ενοποίησης). Η έμφαση σε εμπειρικές μελέτες αποκρύπτει τις θεωρητικές ασυνέπειες και ταυτόχρονα εστιάζεται στην αντιμετώπιση συγκεκριμένων προβλημάτων.

Σήμερα δύο είναι τα βασικά ρεύματα στο εσωτερικό τους:

► Ο *θεσμισμός* (ο οποίος αναφέρεται επίσης ως *νεολειτουργισμός*) υποστηρίζει ότι η ενοποίηση είναι δομική αναγκαιότητα: Εφόσον δημιουργηθεί ένας θεσμός, τότε οι επιδράσεις του διαχέονται ευρύτερα και προκαλούν την ανάγκη περαιτέρω εξέλιξης του (π.χ. Haas, 1958). Η άποψη αυτή δικαιολογημένα επικρίθηκε για αυτο-

7. Η θεωρία της βέλτιστης νομισματικής περιοχής πρωτοδιατυπώθηκε από τον Mundell (1961) και εξετάζει υπό ποιες προϋποθέσεις διαφορετικές χώρες (ή περιοχές) μπορούν να έχουν κοινό νόμισμα. Με τις αδυναμίες των ορθόδοξων οικονομικών είναι ό,τι πιο κοντινό έχουν τα τελευταία στη μαρξιστική έννοια της ανισομέρειας. Όσον αφορά την ΕΕ, η μεγάλη πλειοψηφία των αναλύσεων συμφωνεί ότι λόγω του ετερόκλητου των χωρών-μελών της δεν αποτελεί βέλτιστη νομισματική περιοχή.

ματισμό και επίσης απέτυχε παταγωδώς να ερμηνεύσει τα πισωγυρίσματα και τις αποτυχίες της διαδικασίας της ευρωπαϊκής ενοποίησης (πόσο μάλλον την έκρηξη της λαϊκής δυσαρέσκειας). Γι' αυτό οι νεότερες εκδοχές της μετριάζουν το αποτέλεσμα διάχυσης (*spill over effect*) και αναγνωρίζουν την πιθανότητα μπλοκαρίσματος και οπισθοδρόμησης (π.χ. Sandholtz & Zysman, 1989).

- Ο *διακυβερνητισμός* (*intergovernmentalism*) προέρχεται από τη νεορεαλιστική σχολή, που υποστηρίζει ότι η ισχύς (*power*) είναι ο πιο σημαντικός παράγοντας στις διεθνείς σχέσεις. Συνεπώς η πορεία της ευρωπαϊκής ενοποίησης καθορίζεται από τα συμφέροντα των συμμετεχόντων κρατών (π.χ. Moravcsik, 1998).

Οι επίσημες αναλύσεις διαχωρίζονται επίσης στο εσωτερικό τους ανάμεσα στους οπαδούς της ομοσπονδιοποίησης (δηλαδή της δημιουργίας ενός ευρωπαϊκού ανάλογου των ΗΠΑ με στενότερη οικονομική και πολιτική ενοποίηση) και σε αυτούς της διατήρησης της πρωτοκαθεδρίας των κρατών-μελών. Φυσικά, καθεμία από τις δύο αυτές ομάδες βρίσκει περισσότερο φιλόξενο έδαφος σε διαφορετικό βασικό ρεύμα.

Οι επίσημες θεωρίες παίρνουν τις υπάρχουσες ταξικές σχέσεις και οικονομικές δομές ως δεδομένες και αδιαμφισβήτητες. Επίσης, επειδή είτε αγνοούν εντελώς τις ταξικές σχέσεις είτε έχουν μια παραμορφωτική αντίληψη γι' αυτές, αδυνατούν να κατανοήσουν τις βαθύτερες δομικές διαστάσεις και αντιφάσεις της διαδικασίας της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Καταλήγουν επομένως να την αντιλαμβάνονται απλώς ως ένα «πολιτικό πρόγραμμα» που καθορίζεται από σχέδια, πολιτικές και σημαντικά πρόσωπα (π.χ. Schuman).

Στο οικονομικό περιεχόμενό τους υποστηρίζουν κυρίως ότι:

- α) Η απελευθέρωση του διεθνούς εμπορίου και των κεφαλαιακών κινήσεων ευνοεί την οικονομική μεγέθυνση. Συνεπώς η οικονομική ενοποίηση είναι εξ ορισμού θετική για όλους. Φυσικά,

αυτή είναι μια εξαιρετικά αμφισβητούμενη υπόθεση.

β) Μια νομισματική ενοποίηση οφείλει να έχει ορισμένα θεμελιακά χαρακτηριστικά (βέλτιστη νομισματική περιοχή). Συνεπακόλουθα διαιρούνται ανάμεσα στους υποστηρικτές της άποψης ότι η ΟΝΕ είναι ή μπορεί να γίνει βέλτιστη νομισματική περιοχή και σε αυτούς που θεωρούν ότι αυτό είναι ανέφικτο (κυρίως Αγγλοσάξονες).

Ο *μαρξισμός* ασχολήθηκε από πολύ νωρίς με το ζήτημα της ευρωπαϊκής ενοποίησης και οι αναλύσεις του κυριάρχησαν μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1980 στο χώρο των πέραν των επίσημων προσεγγίσεων. Η ενασχόληση αυτή τροφοδοτήθηκε ιδιαίτερα από την ανάγκη πολιτικής τοποθέτησης απέναντί της. Οι αρχικές αναλύσεις είχαν ιδιαίτερα έντονα αυτό τον πολιτικό χαρακτήρα. Αυτή η πρωτοκαθεδρία των πολιτικών απαντήσεων δεν αναιρούσε όμως την προσάθεια βαθύτερης επιστημονικής ανάλυσης της ευρωπαϊκής ενοποίησης (έτσι όπως άλλωστε επιτάσσει η παράδοση του μαρξισμού και του κομμουνιστικού ρεύματος). Έτσι, ακολούθησαν και αναλύσεις με βαθύτερο και πιο επεξεργασμένο θεωρητικό περιεχόμενο (π.χ. Mandel, 1970· Cocks, 1980). Οι μαρξιστικές προσεγγίσεις ξεκινούσαν από την ταξική ανάλυση, δηλαδή από το ερώτημα από ποιον και για ποιον είναι η διαδικασία της ευρωπαϊκής ενοποίησης.

Στο πεδίο της οικονομικής ανάλυσης συνήθως βασιζόταν στη μαρξιστική Εργασιακή Θεωρία της Αξίας (ΕΘΑ) και στη Θεωρία του Ιμπεριαλισμού. Η πρώτη σήμαινε ότι η οικονομική λειτουργία της ευρωπαϊκής ενοποίησης αναλυόταν στο πλαίσιο της εξαγωγής υπεραξίας και του προσδιορισμού των τιμών (και των διεθνών τιμών) από τις εργασιακές αξίες. Αντίστοιχα, η ανάλυση των νομισματικών πτυχών της ευρωπαϊκής ενοποίησης βασιζόταν στη μαρξιστική Θεωρία του Χρήματος (με την ιδιαίτερη έμφαση που αποδίδει η τελευταία στη σφαίρα της παραγωγής). Η Θεωρία του Ιμπεριαλισμού ήταν συνήθως –αν και

υπήρχαν και εξαιρέσεις— συνέχεια της ΕΘΑ και έδειχνε πως μέσα στο διεθνές καπιταλιστικό σύστημα οι ενοποιήσεις αποτελούν ιμπεριαλιστικά εγχειρήματα (δηλαδή αποσκοπούν πρώτα απ' όλα στην οικονομική εκμετάλλευση των πιο αδύνατων χωρών και λαών από τους ισχυρότερους καπιταλισμούς). Στα πολιτικά συμπεράσματα οι μαρξιστικές αναλύσεις –αφήνοντας στην άκρη το ευρωκομμουνιστικό ρεύμα με την αμφίβολη σχέση του με την ταξική πολιτική— ήταν στη συντριπτική πλειοψηφία τους ενάντια στη διαδικασία της ευρωπαϊκής ενοποίησης ακριβώς γιατί τη θεωρούσαν ιμπεριαλιστικό εγχείρημα. Αξίζει να επισημανθεί ότι αρκετές από τις μαρξιστικές αναλύσεις ήταν πρωτοπόρες στη διάγνωση των κυοφορούμενων αντιθέσεων μεταξύ ΗΠΑ και ευρωπαϊκών καπιταλισμών (π.χ. Mandel, 1970) ακριβώς γιατί –σε αντίθεση με τις επίσημες προσεγγίσεις— ήταν εφοδιασμένες με μια συγκροτημένη και επεξεργασμένη πολιτική οικονομία των τάξεων και του ιμπεριαλισμού.

Από τα μέσα όμως της δεκαετίας του 1980 το θεωρητικό τοπίο άλλαξε. Οι ήττες του εργατικού κινήματος στη Δυτική Ευρώπη και η νεοφιλελεύθερη επίθεση, η διαφαινόμενη και στη συνέχεια η κυριολεκτική κατάρρευση του Ανατολικού Μπλοκ και η επανένιχυση των διαδικασιών της ευρωπαϊκής ενοποίησης είχαν ως αποτέλεσμα ο μαρξισμός να χάσει την πρωτοκαθεδρία του μέσα στο χώρο των πέραν των επίσημων προσεγγίσεων. Λίγες μεμονωμένες προσπάθειες συνέχισαν στον αρχικό δρόμο (π.χ. Carchedi, 1997, 2001· Carchedi & Carchedi, 1999). Την ίδια περίπου εποχή αναπτύσσονται οι *ριζοσπαστικές θεωρίες*, που σταδιακά ηγεμονεύσαν στον προαναφερθέντα χώρο.⁸ Οι θε-

ωρίες αυτές εγκατέλειψαν εντελώς ή σχετικοποίησαν δραματικά την ταξική ανάλυση.⁹ Επιπλέον, εγκατέλειψαν την ΕΘΑ και υιοθέτησαν ετερόδοξες (κυρίως κείνσιανές και μετακείνσιανές) προσεγγίσεις, όπως επίσης εγκατέλειψαν τη θεωρία του Ιμπεριαλισμού, που την αντικατέστησαν με τη μόδα των νεοκαουτσκιανών θεωριών της «παγκοσμιοποίησης». Το κέντρο βάρους της ανάλυσής τους δεν είναι στις βαθιές συστημικές δομές και σχέσεις αλλά στα πολιτικά σχέδια και στις ιδεολογίες που τα διαμορφώνουν. Η κύρια πολιτική έμφασή τους, κατ' αντιστοιχία, δεν δίνεται στη σύγκρουση με την ευρωπαϊκή ενοποίηση αλλά στον προοδευτικό μετασχηματισμό της μέσω διαταξικών ηγεμονικών σχεδίων.

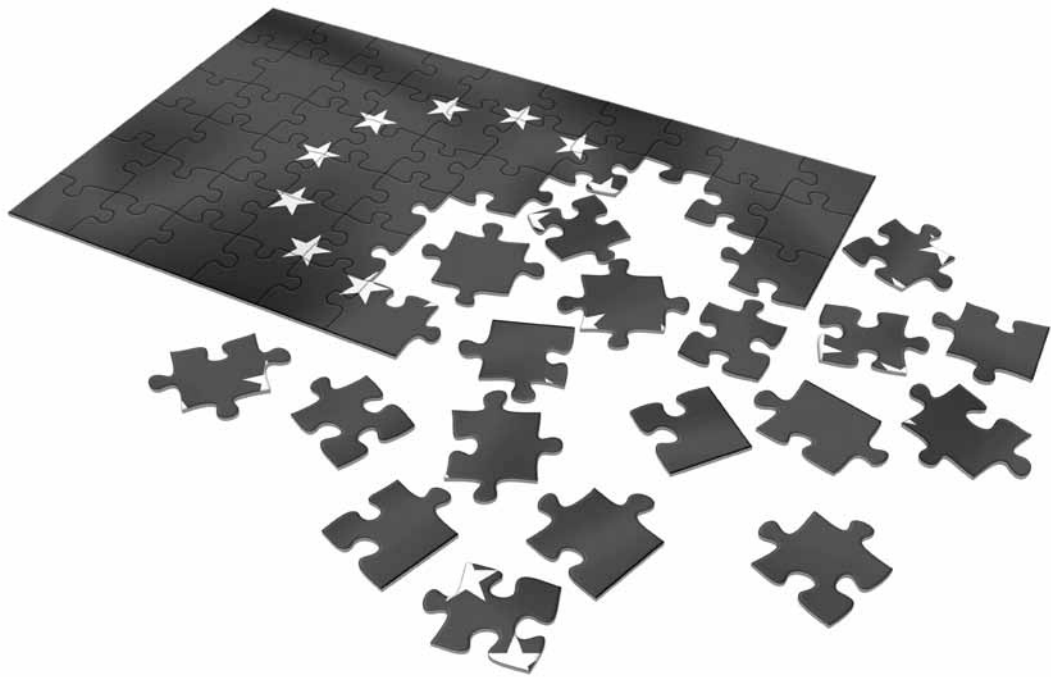
Οι ριζοσπαστικές θεωρίες υποδιαιρούνται σε τέσσερα ρεύματα:

► Ο *κοινωνικός κονστρουκτιβισμός* προέρχεται από την παράδοση της Σχολής της Φρανκφούρτης και εστιάζει στις κοινωνικές βάσεις της ευρω-

σμένες αρχικές παρεμβάσεις του κύκλου της *New Left Review*. Χαρακτηριστική, αυτή του πολυδιαφημισμένου και ταυτόχρονα απίθανου «ανεμόμυλου» Τομ Νερν (Tom Nairn, 1972), ο οποίος με την υποστήριξη του Πέρι Άντερσον (Perry Anderson) και χρησιμοποιώντας τη μαρξιστική ορολογία (την οποία εγκατέλειψε αργότερα για χάρη του σκοτζέζικου εθνικισμού) υποστήριξε ότι η Αριστερά με την αντιευρωπαϊκή στάση της προδίδει το διεθνισμό της. Στη συνέχεια η στάση της *NLR* έγινε ακόμη πιο επιθετικά φιλοευρωπαϊκή (με εμβληματική την κατάληξη του Άντερσον [Anderson, 2009] σε θαυμαστή του επίσημου νεοεργασιασμού. Υπό το βάρος αυτών των εξελίξεων η αγγλική Αριστερά –μέσα στη γενική περιθωριοποίησή της— κατέληξε στην πλειοψηφία της να υποστηρίζει την ΕΕ ως μέσο απόκρουσης του νεοφιλελευθερισμού. Τα αποτελέσματα της στάσης αυτής ήταν καταστροφικά και φάνηκαν ιδιαίτερα στην περίπτωση του Brexit, όπου η αγγλική Αριστερά είχε χάσει τη σύνδεση με το λαϊκό αίσθημα και τη διογκούμενη αντιευρωπαϊκή στάση των εργαζομένων, δεν μπόρεσε να ηγηθεί του αγώνα για την αποδέσμευση από την ΕΕ και μόνο ένα μικρό τμήμα της έσωσε την τιμή της μέσω της καμπάνιας για το Lexit.

9. Στη δεύτερη περίπτωση αφαίρεσαν εντελώς τον ανταγωνιστικό χαρακτήρα της αντιπαράθεσης κεφαλαίου-εργασίας και στράφηκαν στη μάταιη αναζήτηση διαταξικών συμμαχιών και πολιτικών που θα αντιμετώπιζαν τη νεοφιλελεύθερη λαίλαπα.

8. Η περίπτωση της αγγλικής Αριστεράς είναι χαρακτηριστική και ταυτόχρονα σημαντική λόγω του ειδικού βάρους της μέσα στον δυτικό μαρξισμό. Στη συντριπτική πλειοψηφία της –συμπεριλαμβανόμενης και της Αριστεράς του Εργατικού Κόμματος – ήταν βαθύτατα ενάντια στην ευρωπαϊκή ενοποίηση. Σταδιακά η θέση αυτή άρχισε να εξασθενεί. Ιδιαίτερο ρόλο έπαιξαν ορι-

παϊκής ενοποίησης (π.χ. Diez, 1997· Marcussen, 2000). Υποδιαιρείται: α) σε μια κατεύθυνση πιο παραδοσιακή, πιο κριτική στην ευρωπαϊκή ενοποίηση και με μεγαλύτερη έμφαση σε θεμελιώδη συστημικά χαρακτηριστικά και (β) σε μια δεύτερη που ακολουθεί την προσέγγιση του Χάμπερμας (Habermas), εστιάζει περισσότερο σε ζητήματα ιδεολογίας και είναι φιλοευρωπαϊκή.

- ▶ Οι *μεταμοντέρνες αναλύσεις* (π.χ. Jorgensen, 1997· Walker, 1989) έχουν τα γνωστά προβλήματα αυτής της νεοϊδεαλιστικής προσέγγισης. Δηλαδή αγνοούν εντελώς το υλικό υπόβαθρο της ευρωπαϊκής ενοποίησης, διαλύουν τις κοινωνικές τάξεις μέσα σε μια ιδεαλιστικά κατανομημένη ιδεολογία και εντέλει κάνουν τα πάντα «αφηγήματα» (κοινώς παραμύθια) που όλα είναι θεμιτά καθώς δεν υπάρχουν ούτε στοιχειώδη αντικειμενικά κριτήρια. Το ότι τόσο αξιοπεριεργό είναι ότι, παρά τη διάχυτη ασάφειά τους, οι μεταμοντέρνες αναλύσεις είναι πάρα πολύ σαφείς στο να αποφεύγουν να αμφισβητήσουν τη διαδικασία της ευρωπαϊκής ενοποίησης.
- ▶ Η *νεογκραμισανή προσέγγιση* (επιλεγόμενη και *ιστορική υλιστική*)

εστιάζει σε ζητήματα ιδεολογικής ηγεμονίας. Αμφισβητεί τη νεοφιλελεύθερη ηγεμονία της διαδικασίας της ευρωπαϊκής ενοποίησης αλλά όχι αυτή την ίδια (Bieler & Morton, 2001· Van Apeldoorn et al., 2003). Τέλος, καλεί στον εκδημοκρατισμό της ΕΕ. Το ρεύμα αυτό, όπως και τα ανάλογά του αλλού, κακοποιεί τη σκέψη του Αντόνιο Γκράμσι (Antonio Gramsci) μετατρέποντάς τον από ηγέτη του κομμουνιστικού ρεύματος σε έναν συνεσταλαγμένο ρεφορμιστή. Ιδιαίτερα, παραγνωρίζει συστηματικά τις υλικές βάσεις της διαδικασίας της ευρωπαϊκής ενοποίησης.

- ▶ Τέλος, το ρεύμα της *κριτικής πολιτικής οικονομίας* έχει κοινά στοιχεία με τις νεογκραμισανές αναλύσεις, αν και εστιάζει περισσότερο στην οικονομία (π.χ. Cox, 1983). Υποδιαιρείται: α) σε προσεγγίσεις που ακολουθούν την παραδοσιακή προσέγγιση της ρύθμισης, (β) στη σχολή παγκόσμιας πολιτικής οικονομίας της Υόρκης και γ) στη σχολή διεθνούς πολιτικής οικονομίας του Άμστερνταμ. Όλο το ρεύμα εμπνέεται κυρίως από την προσέγγιση της ρύθμισης και λιγότερο από τις άλλες νεότερες μη ορθόδοξες θεωρίες μεσαιού βεληνεκούς, τις οποίες

τροποποιεί μερικά. Πάσχει από τα θεμελιακά προβλήματα του ρεύματος αυτού, δηλαδή την έλλειψη γενικής θεωρίας, τον εμπειρισμό, την απροσδιοριστία και τη διολίσθηση προς το μεταδομισμό και το μεταμοντερνισμό (Μανρουδέας, 1999).

Γενικά, οι ριζοσπαστικές θεωρίες αδυνατούν να κατανοήσουν τις θεμελιώδεις βάσεις και διαδικασίες της ευρωπαϊκής ενοποίησης και να υιοθετήσουν μια θέση αρχών σε σχέση με αυτές. Κατασπαταλώνται σε ιδεολογικίζουσες αναλύσεις περί ιδεολογίας και πολιτικών σχεδίων την ίδια στιγμή που δεν έχουν την παραμικρή γείωση εκεί όπου γίνεται η επαναστατική πολιτική (δηλαδή στην πραγματική κίνηση των μαζών). Η αδυναμία τους να κατανοήσουν την έκρηξη της λαϊκής οργής απέναντι στην ευρωπαϊκή ενοποίηση στην τρέχουσα περίοδο κρίσης της ΕΕ και η εμπλοκή τους σε ανούσια σχέδια εκδημοκρατισμού και «προοδευτικοποίησής» της είναι χαρακτηριστικές.

III. Η αναγκαιότητα μαρξιστικής ανάλυσης της ευρωπαϊκής ενοποίησης και πάλης της Αριστεράς εναντίον της ΕΕ

Η τρέχουσα κρίση της ευρωπαϊκής ενοποίησης αναδεικνύει με τον πιο σαφή τρόπο τόσο τη χρεοκοπία των επίσημων και των ριζοσπαστικών αναλύσεων της όσο και των πολιτικών υποστήριξης ή/και προοδευτικού μετασχηματισμού της. Οι αναλύσεις αυτές χρεοκοπούν γιατί αδυνατούν να κατανοήσουν (ή δεν θέλουν να το κάνουν λόγω απολογητισμού) το βαθύτερο κοινωνικό και οικονομικό περιεχόμενο της. Συνακόλουθα, αποτυγχάνουν να προβλέψουν τα προβλήματά της και επίσης οι εκ των υστέρων συνταγές αντιμετώπισής τους είναι προβληματικές.

Αντίστοιχα, όσον αφορά την Αριστερά, χρεοκοπούν όλες εκείνες οι πολιτικές που υποστηρίζουν το ευρωενωσιακό εγχείρημα ως δήθεν προοδευτικό το

οποίο ακυρώνει τις εθνικιστικές και πολεμικές συγκρούσεις και ενδεχομένως προλείπει το έδαφος για τον πανευρωπαϊκό σοσιαλισμό. Τόσο το παρελθόν όσο και, πολύ περισσότερο, το παρόν της ευρωπαϊκής ενοποίησης δείχνει ότι, αντί να εξαλειφθούν ο εθνικισμός και οι διακρατικές συγκρούσεις, αυτές έχουν παροξυνθεί. Οι πολιτικές είναι είτε αφελείς είτε φερέφωνα του συστήματος και έχουν οδηγήσει στη δυτική Ευρώπη τη λαϊκή δυσaréσκεια να γίνεται βορά της ενισχυόμενης Ακροδεξιάς ακριβώς γιατί η πλειοψηφία της δυτικοευρωπαϊκής Αριστεράς δεν έχει σταθεί στο ύψος της και έχει ενσωματωθεί στο σύστημα. Ο όψιμος «αριστερός ευρωσkeptικισμός» που επικρίνει την ΟΝΕ αλλά θέλει να διασώσει την ΕΕ δεν αποτελεί διέξοδο αλλά ανάχωμα του συστήματος εμπρός στην ογκούμενη λαϊκή δυσaréσκεια (Μαυρουδέας, 2016β). Αντίθετα, στη νότια Ευρώπη η ύπαρξη ισχυρής λαϊκής παράδοσης καθώς και μεγάλων τμημάτων της Αριστεράς με αντιευρωσσιακή θέση έχει διοχετεύσει τη λαϊκή δυσaréσκεια στην Αριστερά.

Από όλα τα παραπάνω προκύπτει η αναγκαιότητα αναζωογόνησης της μαρξιστικής ανάλυσης της ευρωπαϊκής ενοποίησης και της πάλης της Αριστεράς εναντίον της ΕΕ. Η πρώτη θα δώσει την ανάλυση, την τεκμηρίωση και την προβλεπτική ικανότητα για την οργάνωση και την κατεύθυνση της δεύτερης.

Η αναζωογόνηση της μαρξιστικής ανάλυσης οφείλει να βασίζεται στη μαρξιστική ΕΘΑ (όπως έχουν αξιοσημείωτα καταδείξει οι συμβολές του Carchedí, 1997, 1999, 2001) και να απαντά, μεταξύ άλλων, σε μια σειρά κρίσιμα ζητήματα.

Πρώτον, πρέπει να ξεμπλέξει με τις επιπόλαιες θεωρίες της «παγκοσμιοποίησης» και να κατανοήσει βαθύτερα ότι η αντίφαση εθνοποίησης-διεθνοποίησης είναι μια μόνιμη, οργανική αντίφαση του καπιταλισμού (όπως είχε δείξει πρώτος ο Bukharin, 1972). Αναπτύσσοντας τη θέση αυτή, θα υποστηρίξουμε ότι ο καπιταλισμός γεννιέται ως εθνική οικονομία, αλλά έχει από την

πρώτη στιγμή την τάση υπέρβασης των εθνικών ορίων του. Αν μάλιστα πρόκειται για τις πρωτοπόρες καπιταλιστικές οικονομίες, η τάση υπέρβασης είναι εξαιρετικά ισχυρή και ταυτόχρονα κρίσιμη για την εσωτερική συσσώρευση από τα πρώτα βήματα (και όχι μόνο έπειτα από μια διαδικασία ωρίμανσης). Αυτό σημαίνει ότι τόσο επιμέρους οικονομίες όσο και η παγκόσμια οικονομία (μετά την ολοκλήρωση της παγκόσμιας εξάπλωσης του καπιταλισμού και τη δημιουργία του παγκόσμιου –αλλά όχι παγκοσμιοποιημένου– καπιταλιστικού συστήματος) περνούν από περιόδους αυξανόμενης διακρατικής πολιτικοοικονομικής δραστηριότητας (διεθνοποίησης) σε περιόδους αυξανόμενης επιστροφής στις εθνικές βάσεις τους (εθνικοποίησης). Ενάντια στις αφελείς θεωρίες περί παγκοσμιοποίησης (δηλαδή δημιουργίας ενός ενιαίου παγκόσμιου οικονομικού καπιταλιστικού συστήματος), ο καπιταλισμός έχει πάντα εθνικές βάσεις (ακόμη και στις πιο διεθνοποιημένες περιόδους του). Συνεπώς η ιστορική διαδρομή του καπιταλισμού χαρακτηρίζεται από διαδοχικά παλιρροϊκά κύματα διεθνοποίησης και εθνικοποίησης όπου όμως η βάση αναφοράς είναι η δεύτερη. Η θέση αυτή είναι κρίσιμη για την κατανόηση, από τη σκοπιά του μαρξισμού, των αντιφατικών τάσεων και εξελίξεων μέσα στην ευρωπαϊκή εννοποίηση (και ιδιαίτερα των περιόδων ενίσχυσης και υποχώρησης της διαδικασίας εννοποίησης).

Δεύτερον, πρέπει να ξαναθέσει στο επίκεντρο τη θεωρία του ιμπεριαλισμού, δηλαδή το αναλυτικό πλαίσιο μέσα από το οποίο ο μαρξισμός ερμηνεύει τη δημιουργία και τη λειτουργία του παγκόσμιου καπιταλιστικού συστήματος. Η βασική υπόθεση της θεωρίας αυτής είναι ότι το παγκόσμιο καπιταλιστικό σύστημα είναι ένα συγκροσιακό σύστημα (και όχι ένα αμοιβαία επωφελές σύστημα) όπου υπάρχουν κερδισμένοι και χαμένοι και όπου τα κέρδη των πρώτων αποτελούν τις ζημιές των δεύτερων. Σε αντίθεση τόσο με τις επίσημες αστικές θεωρίες περί αμοιβαία

επωφελούς συστήματος όσο και με τις ριζοσπαστικές θεωρίες περί «παγκοσμιοποίησης», η μαρξιστική θεωρία του ιμπεριαλισμού κατανοεί καλύτερα τις άγριες συγκρούσεις και τις βαθιές και απότομες ανισοροπίες που χαρακτηρίζουν την παγκόσμια οικονομία.

Τρίτον, πρέπει να θέσει σε εδραίες βάσεις τη θεωρία του ιμπεριαλισμού. Κεντρικό στοιχείο της μαρξιστικής θεωρίας του ιμπεριαλισμού –σε διάκριση από άλλες θεωρίες ιμπεριαλισμού– είναι η πρωτοκαθεδρία του οικονομικού στοιχείου: ο ιμπεριαλισμός είναι πρώτα απ' όλα μια διαδικασία εκμετάλλευσης των λιγότερο ανεπτυγμένων οικονομιών (καπιταλιστικών και μη) από τις πιο ανεπτυγμένες καπιταλιστικές οικονομίες. Τα πολιτικά υποστηρίγματά του έπονται αυτής της λειτουργίας, σε αντίθεση με προκαπιταλιστικές μορφές διακρατικής εκμετάλλευσης όπου το πολιτικό στοιχείο (η βία) προηγούνταν. Με άλλα λόγια, ο ιμπεριαλισμός του καπιταλιστικού συστήματος δεν βασίζεται κατ' αρχήν στη βία (όπως οι προκαπιταλιστικοί ιμπεριαλισμοί) και μπορεί να λειτουργήσει και χωρίς αυτή. Συνεπώς, σε αντίθεση με τις επιπόλαιες θεωρίες του «νέου ιμπεριαλισμού» τύπου Ντέιβιντ Χάρβεϊ (David Harvey) (που υποστηρίζουν ότι ο σύγχρονος καπιταλισμός επιστρέφει σε προκαπιταλιστικές μορφές διεθνούς εκμετάλλευσης οι οποίες βασίζονται πρωταρχικά στη βία και στην αρπαγή [extractivism]), η μαρξιστική θεωρία οφείλει να δείξει ότι η βάση του ιμπεριαλισμού είναι ο *οικονομικός μηχανισμός μεταφοράς αξίας* από τις λιγότερο ανεπτυγμένες καπιταλιστικές οικονομίες στις πιο ανεπτυγμένες.

Τέταρτον, ο οικονομικός μηχανισμός μεταφοράς αξίας συνεπάγεται –όσον αφορά το διεθνές εμπόριο– μια *διαδικασία άνισης ανταλλαγής*. Αυτή η διαδικασία όμως δεν μπορεί να είναι η προβληματική «στενή άνιση ανταλλαγή» του Α. Εμμανουήλ, αλλά η γενικά αποδεκτή μέσα στο μαρξισμό «*ευρεία άνιση ανταλλαγή*». Με άλλα λόγια, η μεταφορά αξίας δεν βασίζεται στη σφαίρα της κυκλοφορίας (λόγω διαφορών

μισθολογικών επιπέδων, όπως υποστηρίζει ο Α. Εμμανουήλ), αλλά στις διαφορετικές παραγωγικές δομές που εκφράζονται σε διαφορετικές οργανικές συνθέσεις του κεφαλαίου (ΟΣΚ). Όπως δείχνει η μαρξιστική διαδικασία μετασχηματισμού των αξιών σε τιμές, μια επιχείρηση (ή μια χώρα) με υψηλότερη ΟΣΚ αποκομίζει πρόσθετα κέρδη σε βάρος μιας επιχείρησης (ή μιας χώρας) με χαμηλότερη ΟΣΚ. Η ανάλυση αυτή οδηγεί και σε μια ανάλογη θεωρία διαμόρφωσης των διεθνών αξιών και τιμών.

Πέμπτον, όσον αφορά το διεθνές εμπόριο, η ανάλυση αυτή δείχνει ότι δεν λειτουργεί με βάση το αποδεκτό από τις επίσημες και τις ριζοσπαστικές θεωρίες «συγκριτικό πλεονέκτημα», αλλά με βάση το *«απόλυτο πλεονέκτημα»*. Η πρώτη θέση υποστηρίζει ότι, αν μια χώρα υπερτερεί γενικά στην παραγωγή εμπορευμάτων, δεν θα τα παράγει όλα (και συνεπώς θα αφήσει εντελώς ελλειμματικές τις άλλες χώρες) αλλά θα παράγει μόνον αυτά στα οποία πρωτεύει. Έτσι, οι άλλες χώρες θα εξειδικευτούν στην παραγωγή άλλων εμπορευμάτων (ακόμη και εάν δεν πρωτεύουν σ'

αυτά) και συνεπώς όλοι είναι αμοιβαία ωφελημένοι από το ελεύθερο διεθνές εμπόριο. Αυτό αποτελεί το βασικότερο επιχείρημα της επίσημης θεωρίας της ενοποίησης. Φυσικά, η πραγματικότητα –με τις δραματικές ανισορροπίες μεταξύ χωρών και τις διαφορές μεταξύ ελλειμματικών και πλεονασματικών οικονομικών– κάθε άλλο παρά το επιβεβαιώνει. Αντίθετα, η σμιθιανή και η μαρξική θέση του «απόλυτου πλεονεκτήματος» δείχνει ότι ο διεθνής ανταγωνισμός είναι πόλεμος με νικητές και χαμένους και ότι μια χώρα θα παράγει όλα τα εμπορεύματα στα οποία υπερτερεί αδιαφορώντας για την ελλειμματικότητα των ανταγωνιστών της.

Έκτον, η προαναφερθείσα ανάλυση για τη μεταφορά αξίας μέσω του διεθνούς εμπορίου πρέπει να συμπληρώνεται με τους μηχανισμούς μεταφοράς αξίας μέσω των άμεσων ξένων επενδύσεων (ξένες επενδύσεις στην παραγωγή) και των επενδύσεων χαρτοφυλακίου (διεθνή δάνεια και χρηματιστηριακές κινήσεις).

Έβδομον, χρειάζεται η επεξεργασία μιας σύνθετης αντίληψης για τον ιμπε-

ριαλισμό και όχι μία απλοϊκή διάκριση μεταξύ ιμπεριαλιστικών και μη ιμπεριαλιστικών χωρών. Η ανάπτυξη του καπιταλισμού έχει δημιουργήσει μια *ιμπεριαλιστική πυραμίδα* με αρκετά επίπεδα. Στα ενδιάμεσα επίπεδα παρουσιάζεται η κατηγορία του *υποϊμπεριαλισμού*, δηλαδή καπιταλισμών που υπόκεινται σε ιμπεριαλιστική εκμετάλλευση από ισχυρότερους τους και ταυτόχρονα αυτοί εκμεταλλεύονται άλλους πιο αδύνατους από αυτούς.

Με βάση τα προαναφερθέντα στοιχεία προκύπτει ότι η ευρωπαϊκή ενοποίηση είναι ένα ιμπεριαλιστικό εγχείρημα με στόχο την εκμετάλλευση πιο αδύνατων οικονομιών και τον ανταγωνισμό με άλλους ιμπεριαλιστικούς πόλους. Στο εσωτερικό της διαιρείται ανάμεσα στις χώρες του ευρωκέντρου

και σε αυτές της ευρωπεριφέρειας: οι πρώτες αποτελούν τους ηγεμονικούς καπιταλισμούς, ενώ οι δεύτερες έχουν κυρίως υποϊμπεριαλιστικό χαρακτήρα. Η βάση των σχέσεων εκμετάλλευσης μεταξύ τους δεν είναι, φυσικά, η ΟΝΕ, αλλά οι διαφορετικές παραγωγικές δομές (που λειτουργούν μέσω της Κοινής Αγοράς και όπου η ΟΝΕ λειτουργεί υποστηρικτικά).

Για την Αριστερά και ιδιαίτερα για το κομμουνιστικό ρεύμα η πάλη ενάντια σ' αυτό το ιμπεριαλιστικό εγχείρημα είναι ζήτημα αρχής. Γι' αυτό άλλωστε η αποστροφή του Λένιν (Lenin, 1974) ότι «από τη σκοπιά των οικονομικών συνθηκών του ιμπεριαλισμού [...] οι Ηνωμένες Πολιτείες της Ευρώπης, υπό τον καπιταλισμό, είναι είτε αδύνατες είτε αντιδραστικές» παραμένει πάντα επίκαιρη. **T**

b

- Μαυρουδίας, Σ.** (2012), «Η κρίση της ΕΕ, οι ενδοϊμπεριαλιστικές αντιθέσεις και η Ελλάδα», *Τετράδια Ανυπότακτης Θεωρίας* 1.
- Μαυρουδίας, Σ.** (2016α), «Η "χρηματοιστικοποίηση", η μετατροπή της εργασίας σε κεφάλαιο και η ελληνική περίπτωση», *Τετράδια Μαρξισμού* 1.
- Μαυρουδίας, Σ.** (2016β), «Αριστερός ευρωσκεπτικισμός ή αριστερό μέτωπο κατά της ΕΕ;», *ΠΙΠΝ*, 19-9-2015.
- Anderson, P.** (2009), *The New Old World*, London, Verso.
- Bieler, A. – Morton, A.D.** (eds) (2001), *Social Forces in the Making of the New Europe: The Restructuring of European Social Relations in the Global Political Economy*, Houndsmill, Palgrave.
- Bukharin, N.** (1972), *Imperialism and World Economy*, London, Martin Lawrence.
- Carchedi, B. – Carchedi, G.** (1999), "Contradictions of European Integration", *Capital and Class* 67.
- Carchedi, G.** (1997), "The EMU, Monetary Crises and the Single European Currency", *Capital and Class* 63.
- Carchedi, G.** (2001), *For Another Europe: A Class Analysis of European Economic Integration*, London, Verso.
- Cocks, P.** (1980), "Towards a Marxist Theory of European Integration", *International Organization* 34.
- Cox, R.** (1983), "Gramsci, Hegemony and International Relations: an Essay in Method", *Millennium* 12 (2).
- Diez, T.** (1997), "International Ethics and European Integration: Federal State or Network Horizon?", *Alternatives* 22.
- Haas, E.B.** (1958), *The Uniting of Europe*, London, Stevens.
- Jorgensen, K.-E.** (ed.) (1997), *Reflectivist Approaches to European Governance*, London, Macmillan.
- Lenin, V.I.** (1974), "On the Slogan for a United States of Europe", in *Collected Works*, vol. 21, Moscow, Progress Publishers, pp. 339-343.
- Mandel, E.** (1970), *Europe versus America? Contradictions of Imperialism*, London, New Left Books.
- Mundell, R.A.** (1961), "A Theory of Optimum Currency Areas", *American Economic Review* 51 (4).
- Marcussen, M.** (2000), *Ideas and Elites: The Social Construction of Economic and Monetary Union*, Aalborg, Aalborg University Press.
- Mavroudeas, S.** (1999), "Regulation Theory: The Road from Creative Marxism to Post-Modern Disintegration", *Science & Society* 63 (3).
- Moravcsik, A.** (1998), *The Choice for Europe*, Ithaca, Cornell University Press.
- Nairn, T.** (1972), "The Left against Europe?", *New Left Review* 1, 75.
- Sandholtz, W. – Zysman, J.** (1989), "1992: Recasting the European Bargain", *World Politics* 42 (1).
- Van Apeldoorn, B. – Overbeek, H. – Ryner, M.** (2003), "Theories of European Integration: A Critique", in Cafruny, A.W. – Ryner, M. (eds), *A Ruined Fortress? Neoliberal Hegemony and Transformation in Europe*, London, Rowman & Littlefield.
- Verdun, A.** (2005), "An American-European divide in European integration studies: bridging the gap with international political economy (IPE)", in Jones, E. – Verdun, A. (2005), *The Political Economy of European Integration: Theory and analysis*, London, Routledge.
- Walker, R.B.J.** (1989), "History and Structure in the Theory of I.R.", *Millennium* 18 (2).